

Rumsliga dimensioner av socialt utanförskap

Hemlöshet och stadsutveckling i Budapest

Hemlöshet existerade inte i Ungern före regimskiftet 1989 (Udvarhelyi 2014:819; 2015:700). Detta berodde delvis på att den 'försvann' genom en kriminalisering av lösdriveri (Kocsis 2015:7), men framförallt genom att personer som skulle kunna definieras som hemlösa hamnade på olika anstalter såsom sjukhus, psykiatriska institutioner, mm (Udvarhelyi 2014:819; 2015:700). Sedan regimskiftet 1989 har det skett flertalet ändringar i Ungern (och i Budapest) som har påverkat den nuvarande situationen. Övergången i Budapest från en socialistisk stad till en post-socialistisk stad (Berki 2014) har inneburit förändringar i såväl bostads- som arbetsmarknaden. Arbetskraften var före 1989 koncentrerad till tung industri, jordbruk, tillverkning mm, en sektor där en stor andel av den romska populationen arbetade (Kovács 2015:788). I Budapest var det många som vecko- eller månadspendlade från landsbygden in till staden och övernattade på olika vandrarhem för arbetare. Dessa vandrarhem stängdes ned efter regimskiftet, vilket var en av många anledningar till den plötsliga uppkomsten av hemlösa på 1990-talet (Kocsis 2015:7). Efterfrågan på 'low-skilled workers' minskade efter regimskiftet (Bence & Udvarhelyi 2013:135; Ladanyi 2016:1106; Udvarhelyi 2014:817) och dessa personer har därefter mött svårigheter i att hitta permanenta och välbetalda jobb (Kocsis 2015:6).

Samtidigt har bostadsbeståndet privatiserats. Även om privatiseringen successivt började under 1980-talet så var det en ny lag från 1993 som möjliggjorde för en massiv ökning (Kocsis 2015:6). Kort sagt fick de flesta kommunala hyresgäster möjlighet att köpa loss sina lägenheter till billigt pris. De bostäder som inte privatiserades var ofta i dåligt skick, vilket vidare bidrog till den urbana fattigdomen då kommuner inte hade råd att renovera dessa (Kocsis 2015:6). Offentligt ägda bostäder minskade från 50 procent till cirka 6 procent (Kocsis 2004:77–80; Kovács & Tosics 2014:47 citerad i Kocsis 2015:6).

Efter regimskiftet ledde försämrad levnadsstandard, nedläggningen av vandrarhem för arbetare, ökad urbanisering av fatiga från landsbygden till urbana centrum, samt att kapaciteten för omsorgssystemet i Ungern minskade, till att hemlösheten ökade (Kocsis 2015:7–8). För en kort tidsperiod försvann kriminaliseringen av hemlösa, men det dröjde enbart fram till i början av 2000-talet innan processen av en ny kriminalisering var påbörjad, då hemlösa blev avlägsnade från passager i Budapests tunnelbana (Török & Udvarhelyi 2006 citerad i Bence & Udvarhelyi 2013:137). Detta har följts av andra kriminaliserade åtgärder, såsom när en lokal borgmästare i Distrikt XI i Budapest år 2009 designerade vissa platser som förbjuda för hemlösa att vistas på, vilket

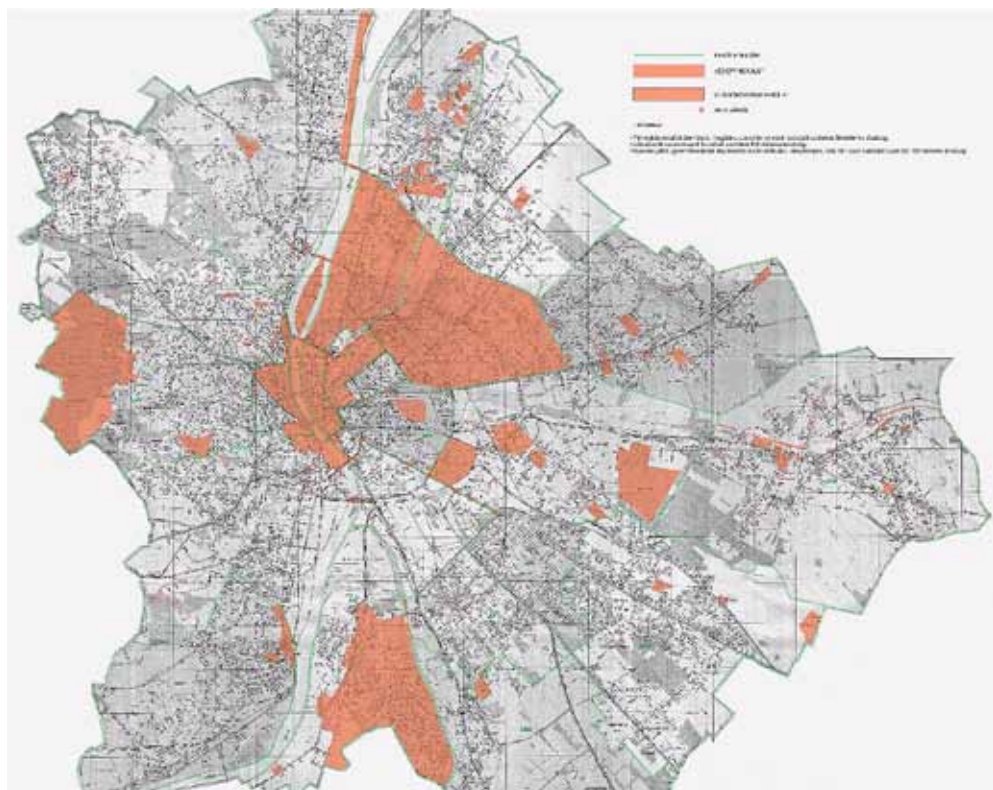

Bild 1. No-Go areas i Budapest. <http://www.diszpecserportal.hu/images/files/bpprint.pdf> (hämtat 23 maj 2016).

senare följdes av 'no-go areas' över hela Budapest år 2013 (se bild 1). Dessa blev dock senare förklarade olagliga av Ungerns högsta domstol (Tóth 2014). Lagstiftande åtgärder togs till av Ungerns parlament mellan 2010–2013 som förbjöd stadigvarande bosättning på offentliga platser och stipulerade att offentliga platser inte ska användas för annat än sitt 'ursprungliga syfte' (Bence & Udvarhelyi 2013:137–139). Ungerns författningsdomstol ogiltigförklarade ovannämnda åtgärder, varav det därefter tilltogs änd-

ringar i den Ungerska grundlagen som författningsdomstolen ej kunde köra över (Bence & Udvarhelyi 2013:137–139; Udvarhelyi 2015:824). Idag är det således möjligt för lokala myndigheter att med en lokal förordning förbjuda att offentliga platser används för stadigvarande bosättning, för att skydda "public order, public security, public health and cultural value" (The Fundamental Law of Hungary 2011¹: Article XXII). I kontrast ska även Ungern sträva efter att säkerställa anständiga bostadsförhållanden och till-

gänglighet för offentlig service till alla, samt att både staten och lokala myndigheter ska sträva efter att säkerställa hyggliga bostadsförhållande för personer utan bostad (The Fundamental Law of Hungary 2011: Article XXII).

År 2016 uppskattades antalet hemlösa i Budapest till cirka 4 000 personer, en siffra som har varit stadig de senaste åren (NGO representant 2). Dock menar en representant (nr. 3) för en NGO (*non-governmental organisation*) att fler lever i förhållanden som är nära hemlöshet. Samtidigt som antalet människor som lever helt utan tak över huvudet, eller i undermåliga boendeförhållanden, är höga i Budapest, så har samhällsplaneringen i Budapest i likhet med andra post-socialistiska städer kännetecknats av bostäder med dålig kvalitet för marginaliserade grupper, av gentrifierade centrala stadsdelar, och av renoverade bostadsområden för den övre medelklassen (Hirt 2013). Detta leder till frågor om hur hemlöshet, bostäder, och stadsutveckling för marginaliserade grupper behandlas av samhällsplaneringens olika aktörer i Budapest. Det är nämligen det första syftet med denna studiet.

För det andra diskuterar vi hemlöshet och utsatta bostadsområden som en form av socialt utanförskap. I Ungern har flera forskare (se t ex Fehér & Balogi 2013; Fehér 2011; Hegedüs *et al.* 2014; Hrast *et al.* 2009; Kiss 2012; Misedics 2010; Udvarhelyi 2014; Udvarhelyi 2015) tidigare diskuterat och studerat hemlöshet. Ingen av dessa utgick från begreppet socialt utanförskap. Vi tror att begreppet socialt utanförskap kan bidra till att bredda omfattningen av hemlöshet till att omfatta olika typer av utanförskap, inte bara avse-

ende bostäder, utan också i ekonomiska, politiska och kulturella termer (jämför Madanipour 1998). Det andra syftet är således att tillämpa detta begrepp till fallet Budapest. Detta sker genom en rumslig beaktning, och frågan blir därför hur socialt utanförskap är spatialt inbäddad i Budapest.

Studien har bestått av en kort fältstudie i Budapest (2–11 maj 2016), där såväl frågor som andra praktikaliteter kan uppstå under insamlingsprocessen (Clifford *et al.* 2010). Vi har följt den hermeneutiska epistemologin där synen på kunskap är att den gradvis förändras över tid beroende på både ny och tidigare kunskap (Ödman 2003:73f). Vi utgick också från ett etnografisk antagande om att det är möjligt att få en relativt fullständig bild av det studerade fenomenet om forskaren befinner sig i fält under hyggligt lång tid och håller både ögonen och öronen öppna (Garsten 2003:146). Dock var vi begränsade i tid och har inte kunnat följa detta antagande fullständigt, men det har möjliggjort användningen av flertalet metoder och inkluderat alla intryck som vi fått under tiden i fält. Förutom alla möjliga insamlade intryck genomförde vi tre semistrukturerade djupintervjuer; en gruppintervju (utfrågning av samhällsplanerare direkt efter en presentation); sju fältintervjuer; flertalet exkursioner och en 'homeless city tour' (där vi både intervjuade och observerade personer när vi blev guidade av lokala forskare med insikt i ämnet); strukturerade platsbaserade observationer; och ostrukturerade observationer (vardagliga observationer i linje med det etnografiska antagandet).

Socialt utanförskap och hemlöshet

Frågor om marginalisering, polarisering, splittring, segregation, arbetslöshet, politiskt deltagande och medborgarskap rymms inom den breda termen ‘socialt utanförskap’ (eng. *social exclusion*) (Murie & Musterd 2004:1442). Termen är vag (Weck & Ramos Lobato 2015:766), omstridd och orsak till viss förvirring (Murie & Musterd 2004:1442), men fokuserar på processer och olika aspekter av marginalisering. Termer som ‘fattigdom’ (eng. *poverty*) fokuserar exempelvis mer på arbetslöshet och hur inkomst skiljer sig vertikalt. ‘Socialt utanförskap’ utgår istället ifrån en horisontell, geometrisk och rumslig metafor om innanförskap och utanförskap i förhållande till ‘samhället’ (Burchardt *et al.* 1999; Madanipour *et al.* 2015).

Orsakerna till socialt utanförskap kan vara multifaceterade. Om system som ska säkerställa integration inte fungerar kan utanförskap uppstå (Reardon & Dymén 2015:852). Det skapas på olika samhällsnivåer, såsom i relationer mellan institutioner, dominanta grupper eller enskilda individer (Madanipour *et al.* 2015:724). Weck & Ramos Lobato (2015:767) menar att det sker genom relationer och nätverk, genom diskursiva och symboliska konstruktioner, och genom olika institutioners ageranden. Andra har också betonat marknadens roll (Madanipour *et al.* 2015:725). Enligt Madanipour (1998), utspelar sig exkluderingen i tre dimensioner: i en ekonomisk arena i form av tillgång till resurser, i en politisk arena som deltagande i beslutsfattande, samt i en kulturell arena i form av delade symboler och betydelse.

För individen kan detta yttra sig i exem-

pelvis tillgång till utbildning, medborgarskap, jämställdhet inför lagen, livsmönster, sysselsättning, inkomstsäkerhet, egendom, lån, bostad, konsumtion, kultur, välfärd, beslutsfattande, kollektiv nytta, nationella identiteter, familj, samvaro, human behandling, respekt, förståelse och självförverkligande (jämför Madanipour *et al.* 2015:726; se även Kovács 2015; Maloutas & Ramos Lobato 2015). Socialt utanförskap sträcker sig ofta över tid, är resistent mot traditionella policylösningar (Murie & Musterd 2004:1442), och blir ofta kumulativ och institutionaliserad (Madanipour *et al.* 2015:725, 728). Det tenderar att koncentreras till vissa urbana eller rurala områden (Madanipour & Weck 2015; Murie & Musterd 2004), och debatten kring utanförskapets rumslighet har förutom detta främst kretsat kring ‘grannskapseffekter’ (Weck & Ramos Lobato 2015) och kring policyer emot hemlöshet i offentliga rum (se DeVerteuil *et al.* 2009; Madanipour 1998; 1999; 2004).

Hemlöshet kan ses som en form av socialt utanförskap. Enligt den Europeiska paraplyorganisationens FEANTSAs ‘ETHOS-typologi’ finns tretton kategorier av hemlöshet; från att sova utomhus (det man vanligtvis förknippar med hemlöshet), till boende i skjul och andra osäkra och bristfälliga boendeförhållanden (FEANTSAs 2011). Det illustrerar hur undermåliga boendeförhållanden är en form av utanförskap som är närstående den att vara utan tak. I Sverige använder Socialstyrelsen en liknande definition, men som särskiljer sig främst genom att inte inkludera boenden under vräkningshot eller som är undermåliga (Socialstyrelsen 2008). Den här studien har inte strikt klassificerat

Bild 2. Offentlig toalett vid Markusovszky tér i Distrikt IX. Foto: Författarna.

informerar i någon av dessa typologier, utan både personer utan tak och i olika former av, vagt definierade, 'undermåliga' boendeförhållanden, har setts genom linsen 'socialt utanförskap'.

Under bar himmel – offentliga rum i Budapest

Det är fredag eftermiddag, och surret från en av Budapest många små parker, vid *Markusovszky tér* i distrikt IX, hörs ett kvarter därifrån. Den inhägnade lekparken är full av barn och föräldrar som leker i skuggan av träden. För några år sedan brukade de offentliga toaletterna i denna park härbärgera hemlösa, inklusive vår hemlösa guide för dagen. Nu är toaletterna ersatta av nya som kostar 180 HUF (0,6 €) per besök (bild 2), en summa som är alldeles för dyr enligt vår guide (hemlös 1). Dessutom blev parken av med buskar och högt gräs som skyddade från insyn.

Det finns en annan park i granndistriktet (VIII), vid *Mátyás tér* i det stigmatiserade (Czifusz *et al.* 2015) *Magdolna-området*,

som precis som många parker i Budapest är inhägnad, har begränsade öppettider, övervakningskameror och alkoholförbud. Där finns även en mobil polisstation. Denna park renoverades genom delfinansiering av EU (*Magdolna Neighbourhood Program 2005–2015*), ett projekt som Czifusz *et al.* (2015) ser som en medveten gentrifiering av distriktet. Övervakningskameror är förvisso något som hemlösa föredrar av säkerhetsskäl (hemlös 1; hemlös 4), men detta stigmatiserade område undviks trots det av hemlösa på grund av upplevd risk att bli rånad. Dessutom är distriktsmyndigheterna i Budapest ansvariga för dess parker, vilket innebär att de bestämmer hurvida parker ska vara övervakade, inhägnade med staket, *et cetera* (sambällsplanerare 1). Övervakningskameror och regleringar om när människor får besöka parker introducerades i stor skala år 2011, eftersom många personer drack (alkohol) i dessa parker på kvällstid (sambällsplanerare 1).

Några delar av det nybyggda området längs med floden *Donau*, i det nionde distriktet, undviks av andra anledningar. Här var området 'smutsigare' för några år sedan (hemlös 1), men området har uppgraderats och är delvis fylld av turister och poliser, som inte tillåter hemlösa att vara där. Sedan ombyggnationen av området, deklarerandet av 'no-go areas' och nya lagar, så kommer polisen nu dit under vissa tidpunkter för att driva bort de hemlösa från de 'turistiga' platserna. På natten tillåts de stanna eftersom de då är 'osynliga' för lokala invånare och turister. Istället kommer polisen ofta dit tidigt på morgonen och väcker de hemlösa innan området fylls på med människor igen (hemlös 1).

Bild 3. Poliserna som pratar med män i Budapest.

Foto: Författarna.

Området är i regel fullt med människor, speciellt nära floden, under dagen.

De intervjuade hemlösa hade en varierande syn på polisen. I många fall måste de identifiera sig (hemlös 2; jämför Udvarhelyi 2013:50). Blaha Lujza tér på gränsen mellan distrikt VII och VIII utpekades av en hemlös (nr. 2) som en plats med våldsamma polisingripanden, men han stödde det då han ansåg att det är en plats där många hemlösa hamnar i konflikt med varandra. I detta avseende ansåg han till och med att polisen var för human. Dock uppfattade han poliserna som trevliga mot honom då han är trevlig tillbaka, och förser polisen med information. En annan hemlös (nr. 3) berättade att polisen är speciellt trevliga mot honom på grund av hans levercancer. Två hemlösa (nr. 4 och 5) berättade istället att polisen emellanåt skickas ut för att flytta på dem från deras plats bredvid en park, men ibland kommer 'vänliga' poliser som enbart pratar med dem. Detta utspelar sig i distrikt VIII, det område som de flesta arresteringarna koncentrerades i när boende på offentliga platser förbjuds under år 2011 (inom loppet av några månader skedde där 600 av 800 arresteringar i hela Ungern [Udvarhelyi 2014:821]). Som beskrevs ovan, uteslöt senare författningsdomstolen några möjligheter till att förbjuda hemlösa från att vistas

på vissa områden; och ändringarna av den ungerska grundlagen ett par år senare var först utsatt för en del misstolkningar (NGO representant 4). En liknande situation som i distrikt VIII utspelar sig i Slottsområdet (i distrikt I), där de lokala myndigheterna ibland ber den Ungerska Malteserorden (härefter Maltai) om hjälp att bli av med hemlösa, då de inte anses utgöra någon bra syn för turister. En Maltai-representant anser att det är acceptabelt eftersom många turister besöker distriktet, men anser att distriktsmyndigheterna fortfarande måste kunna erbjuda boendalternativ för de hemlösa (NGO representant 3). Våra observationer vid turistmål i Slottsdistriktet bekräftade också helt avsaknad av tecken på hemlöshet.

Uteliggare (hemlösa som sover utomhus) undviker att sova på marken eftersom det är kallt (hemlös 1). Vi har observerat hur designen på bänkar varierar över hela Budapest (se bild 4). Några bänkar är designade så att det är omöjligt att ligga på dem (exempelvis med armstöd i mitten). Däremot verkar det inte finnas något klart mönster i hur dessa bänkar är placerade; vi har observerat dem i olika delar av Budapest.

Totalt finns det omkring 5 900 sängplatser för hemlösa, varav 2 700 tillhör kom-

Bild 4. Olika typer av bänkar i Budapest.

Foton: Författarna.

munen och 3 200 drivs av olika NGOs som är delfinansierade av kommunen (kommunrepresentant 1; NGO representant 4). Under 2011 genomfördes en omorganisation i Budapest sedan kommunen var missnöjd med den tidigare organisationen där NGOs och kyrkor var ansvariga för omsorgen av hemlöshet, berättade en kommunrepresentant (nr. 1). Således avslutade kommunen kontrakten och sedan dess har förhandlingar genomförts varje år där två stora NGOs, Maltai och Menhely, har fått ansvaret för denna omsorg. De i sin tur har kontrakterat mindre NGOs (NGO representant 3). Detta betyder att dessa två NGOs har en kontrollerande funktion gentemot de mindre (NGO representant 2).

En NGO-representants (nr. 3) uppfattning är att distriktens ansträngning gällande hemlöshetsomsorgen till stor del beror på distriktens borgmästare. Olika NGOs har

goda relationerna sinsemellan och det samarbetas när det behövs (NGO representant 2; NGO representant 3). De hemlösa registreras inte hos ett specifikt härbärke, och kan således flytta mellan olika platser i staden där olika organisationer är verksamma, men detta ses inte som ett problem enligt dem. För att få nyttja denna omsorg så behöver man enbart hävda att man är hemlös. Detta innebär att fattiga, i synnerhet äldre, alltmer använder sig av denna service, även om de faktiskt har ett hem (NGO representant 3). Härbärgen skiljer sig också åt avseende kvalitet och en del är mer populära än andra. Det härbärke som vi besökte (bild 5) har varje dag en lång kö utanför sig tidigt på eftermiddagen som en konsekvens av sin popularitet. När man stiger in får man inte lämna härbärgets om man vill behålla sin plats för natten (NGO representant 2; socialsekreterare 3).

Bild 5. Sängar i ett härbärke.

Foto: Författarna..

En del hemlösa (nr. 3, 5 & 6) föredrar att sova utomhus mot att sova på ett härbärge, även om de gärna tar del av den övriga NGO-servicen. Andra hemlösa kämpar istället med att hitta en lägenhet. En (nr. 1) har i över ett decennium slussats in och ut från olika lägenheter. En annan (nr. 2) uttrycker sin frustration över bristen på möjligheter och är upprörd över att det finns tomma byggnader i staden. Personer som hyr en lägenhet får ett så kallat adresskort när deras hyresvärd signerar ett papper som bevisar att hen bor där, och tar med sig detta bevis till kommunkontoret. Dessutom blir adresskortet ogiltigt om hyresvärdens kontaktar kommunkontoret och meddelar att personen ifråga inte bor där längre. Detta innebär att en del hemlösa har ett giltigt adresskort vilket ger hen fördelar då hen både är berättigad stöd från kommunen och från distrikten, vilket blir en regelbunden inkomst. Utan adress blir det även svårt att få anställning, även om många hemlösa vill arbeta, och många har någon form av låg- och oregelbunden inkomst (hemlös 1; socialsekreterare 4). Ytterligare en faktor är tiden som spillas varje dag till att hitta ett härbärge för natten (NGO representant 2). Många hemlösa har inte

adresskort, och andra kan ha adresskort i områden där de inte längre bor (hemlös 1; NGO representant 2), vilket påverkar deras möjlighet att rösta i lokalval i det distrikt där de numera vistas. Detsamma gäller hyresgäster, som vanligtvis inte går igenom den långa processen med sin hyresvärd gällande att byta adress.

Bostäder och utveckling i Monor, Hős utca och Pongrácz utca

Monor (bild 6) är en liten stad utanför Budapest med 18 000 invånare, av vilka 2 000 tillhör den romska minoriteten, berättade en socialsekreterare (nr. 1) från Maltai för oss under en exkursion. Hälften av dessa är barn under 14 år. Utbildningsnivån är låg, liksom boendestandarden, och arbetslösheten är hög. Många av skolorna är olovligt uppbyggda på kommunal mark, vilket försvårar bebyggelseutveckling. Maltai är ofta delfinansierade av EU, och arbetar med romska boenden, särskilt familjer, genom att organisera möten och händelser nästan varje dag. De informerar om familjeplanering och de tillhandahåller förskolor, skolverksamhet, idrottsaktiviteter och lär barn spela instrument. För att förbättra boendesituationen har de köpt

Bild 6. Romska samhället i Monor. Foto: Författarna.

Bild 7. Grannskapet vid Hős utca. Foto: Författarna.

upp hus som de hyr ut. Förutom att bygga relationer med familjerna är det viktigt för dem att bygga bra relationer med kommunen och olika institutioner, förklarade socialarbetaren (nr. 1).

Kontúr Közhasznú Egyesület (KKE) är en annan icke-statlig organisation som är aktiv i kvarteret vid Hős utca, i Budapests tionde distrikt. De har delvis finansierats av Norska biståndspengar (NGO representant 1). Kvarteret vid Hős utca byggdes 1938 som en temporär lösning för att stävja det växande antalet informella bosättningar, men står kvar än idag, belastad av kriminella aktiviteter såsom droghandel (forskare 3; forskare 4; NGO representant 1). För 20 år sedan beslutades av distriktsmyndigheterna att området skulle rivas. Idag står KKE bakom detta beslut på grund av byggnadernas dåliga skick, det stora antalet kriminella aktiviteter och dess isolerade läge mitt i ett industriområde (NGO representant 1). KKE försöker ha en förhandlande roll, vid sidan av de familjeaktiviteter som de likt Maltaï (ovan) anordnar. Fokus är att förhandla med distriktsmyndigheterna för att hitta lösningar för de boende. Med stöd av rörel-

sen A Város Mindenkié (AVM, 'Staden är till för alla') har man bjudit in myndigheterna till diskussioner, i linje med de deltagande strategierna i distriktets anti-segregationsstrategi. Myndigheterna har dock ännu inte nappat på detta (NGO representant 1).

Den ena hälften av bostäderna är privatägda, och andra hälften hyrs formellt eller informellt av distriktsmyndigheterna. För att kunna riva kvarteret måste distriktet köpa ut ägandebostäderna och erbjuda alternativ till de boende som har formella hyreskontrakt (NGO representant 1). En boende i området berättar att hon flyttade dit för tio år sedan, då genom ett andrahandskontrakt. Några år senare fick hon ett förstahandskontrakt med distriktet. Hon upplever dock situationen som osäker då kontrakten förnyas varje år (lokalinvånare 1). Det sker dock inte formellt, utan de boende kan få bo kvar så länge de betalar hyran, även om deras kontrakt löpt ut, vilket en KKE-representant anser vara för att det "saknas koncept för hur man kan omflytta dessa människor" (NGO representant 1). För att tömma kvarteret blir tomma bostäder igenmurade (bild 7).

Bild 8. Grannskapet vid Pongrácz utca. Foto: Författarna.

Vid Pongrácz utca, i ett område några kvarter bort i samma distrikt, och som härstammar från samma tidsperiod, är situationen annorlunda. Standarden var högre från början, med inbyggda badrum och kranvatten. Sedan 2009 har EU delfinansierat ett renoveringsprojekt av distrikt-sägda lägenheter, och alla fasader (se bild 8; forskare 3; forskare 4). Vi noterar att området överlag är bättre underhållet än det vid Hős utca. Där bedrivs viss informell handel med livsmedel på grund av dess isolerade läge (forskare 4), men här finns ett utbud av kommersiell och offentlig service, och kommunikationerna är betydligt bättre.

Trots att det tidigare nämnda området, Hős utca, erbjudit betydligt sämre levnadsförhållanden än det vid Pongrácz utca, så är det i det senare som det har investerats i renoveringar. I Budapest behandlas det kommunala bostadsbeståndet på distriktsnivå (sammhällsplanerare 1). Varje år uppdaterar distrikten sina bebyggelseutvecklingsstrategier för att söka EU-medfinansiering, och i distrikt tio bjuds då in olika organisationer till rundabordssamtal där de diskuterar vilka områden som ska söka renoveringsstöd. KKE:s representant (nr. 1) upplever att mindre nedgångna grannskap alltid väljs ut, och att tionde distriktets anti-segregations-

strategier inte appliceras i de mest utsatta områdena, något forskare 4 menar är vanligt i hela Ungern.

Rumsliga dimensioner av socialt utanförskap i Budapest

De här fallen av att bo i offentliga rum och i dåliga bostadsförhållanden i Budapest kan länkas samman under termen 'socialt utanförskap'. För att återvända till Madanipours (1998) tre dimensioner av socialt utanförskap, så kan ekonomiskt utanförskap synas i exempelvis svårigheten för hemlösa att finna arbete eller den romska befolkningens utestängning från utbildning (jämför Kovács 2015). I den politiska arenan har det illustrerats hur vissa är utestängda från politiska lokalval, och hur distriktsmyndigheter kan vägra att möta invånare i ett marginaliserat område för att diskutera lösningar. Till den kulturella dimensionen hör kriminalisering av hemlöshet och marginalisering av särskilda grupper och stadsdelar.

Rummet formas av samspelet mellan olika aktörer och handlingar kan leda direkt till socialt utanförskap, eller indirekt genom att forma rummet på ett sätt som leder till det. Socialt utanförskap manifesteras således i rummet. I vår empiriska data har vi funnit två rumsliga dimensioner av soci-

alt utanförskap; två typer av ‘undantryckande’ rörelser som är observerade effekter av ageranden från olika aktörer.

Den första är utanförskap genom undanträngning från offentliga rum, vilket illustreras i kriminaliseringen av hemlöshet och dess effekter på Budapests offentliga platser. Ett stort antal arresteringar (se Udvarhelyi 2014:821), våra observationer, och berättelser från hemlösa om polisingripanden och platser de undviker, visar hur hemlöshet trycks bort från särskilda offentliga rum. Framförallt på dagtid i nybyggda eller renoverade områden, kriminellt belastade platser och, specifikt, turistfyllda platser. Trots att förbudet mot ‘hemlösa’ att vistas i vissa delar av staden har upphävts i teorin, så gäller det fortfarande i praktiken, och det finns en distinkt geografi av socialt utanförskap i offentliga platser.

Den rumsliga dimensionen av socialt utanförskap är inbäddat i offentliga platser (Madanipour 1998; 1999; 2004), men sker för vissa i Budapest även i form av undantryckande rörelser från ‘privata rum’, eller bostäder. Kvarteret vid Hós utca förfaller i väntan på rivning och de boende fasas successivt ut, men den lokala myndigheten kan inte erbjuda alternativa boenden. Risken verkar vara stor att de boende hamnar i andra undermåliga bostadsförhållanden i andra distrikt, i förorter såsom Monor, eller blir hemlösa. Det finns även andra exempel på när grupper i socialt utanförskap undantrycks från sina kvarter, såsom i den pågående gentrifieringen av distrikt VIII (se Czirfusz *et al.* 2015). I en intervju uttryckte en kommunrepresentant (nr. 1) att koordineringen mellan distrikten gällande bostäder och hemlöshet är god. Bristen på agerande för att kunna erbjuda alternativa

boenden tyder dock på att situationen är annorlunda. ‘Hemlöshet’ är, trots sin koppling till bostäder och stadsutveckling, inte heller något som kommunala samhällsplanerare ser som sin uppgift att motverka i sitt dagliga arbete, vilket framkom i våra försök att rekrytera informanter till intervjuer.

Många aktörer är på olika sätt inblandade i att skapa situationen. De i utanförskap är själva med och verkar för en bättre situation. De möter poliser i vardagen, som kan vara både trakasserande och vänliga. De olika myndigheterna, särskilt på distriktsnivå och kommunal nivå, står å ena sidan för insatser som pådriver utanförskap genom samhällsplanering (även EU spelar här en roll), men har samtidigt stora budgetposter där man erbjuder och finansierar hjälpinsatser. I styrningen av insatserna i Budapest är, förutom de lokala myndigheterna, icke-statliga organisationer betydande (jämför Hrast *et al.* 2009). Icke-statliga organisationer såsom Menhely, Maltai och KKE erbjuder många olika typer av tjänster för utsatta, såsom olika typer av boendeaktiviteter i utsatta områden, och mer riktat mot bostadslösa: natthärbärgen, daghem, mikrolån, juridisk hjälp, nödsamtalsservice, mobil hjälpstjänst ute på gatorna, äldreboenden, långtidsmagasiner av ägodelar, bostadsstöd, arbetsförmedling, direkt arbete i form av försäljning av hemlöshetstidning, konstutställningar, mm (NGO representant 2, NGO representant 3, socialsekreterare 3, socialsekreterare 4). De är också politiskt aktiva, trots sitt samarbete med lokala myndigheter. Varje år samlar de exempelvis in statistik över hemlöshet. Rörelsen AVM (‘staden är till för alla’) kämpar för bostadsrättigheter genom att till exempel

arrangera demonstrationer och ockupationer (AVM 2011; Gagyí 2016). Att engagera sig i AVM kan vara ett sätt att utöva politisk påtryckning. AVM-reklam och information noterade vi i Menhelys lokaler. Menhely har, liksom AVM, också varit politiskt aktiva emot kriminaliseringen av hemlöshet (Menhely [utan datum]). KKE ser samarbete med AVM som ett alternativ för att sätta medialt ljus på situationen i Hős utca (NGO representant 1). En NGO-representant för Maltai (nr. 3) ger personligen sitt 'tysta stöd' till AVM, eftersom de ibland säger saker som Maltai, som en del av etablissemanget, inte kan säga själva.

Ekonomins strukturomvandling och arbetslöshet speglar och formar varandets i staden. I ljuset av en populistisk politisk retorik i Budapest och Ungern som från majoritetens sida demoniserat exkluderade grupper och lagstiftat mot deras rätt till staden, förefaller parkuppgraderingar som en högst medveten strategi för att kunna reglera och begränsa tillgången till offentliga platser för oönskade grupper. Det behöver dock inte nödvändigtvis ha varit avsikten med projekten (och EU-pengarna); och åtgärderna motiveras lätt i en retorik av allmän trivsel och säkerhet. Det är dock en konsekvens, vare sig det är medvetet eller omedvetet, och denna kritik måste riktas mot projekten och dess finansörer. Samma resonemang kan föras för avgifter på nya offentliga toaletter: Det kan å ena sidan vara en finansieringsform för att möjliggöra dem i en post-socialistisk ekonomisk verklighet, men kan också vara en medveten strategi för få undan de hemlösa som ofta bosatte sig i avgiftsfria toaletter. Att undanfösa hemlösa från utvalda offentliga platser och installera parkbänkar som är

omöjliga att ligga på kan dock inte ses som någonting annat än högst medvetna åtgärder.

Den socio-rumsliga exkluderingen förstärks mer indirekt i hur omhändertagandet av hemlösa är institutionaliserat. I Budapest finns tillräckligt med sängplatser för att inhysa alla hemlösa. Friheten att välja boende för natten leder dock till att vissa boenden fylls upp tidigt, och jakten på sängplats har setts minska tiden som hemlösa har tillgodo att söka och utföra jobb, och minskar deras tillgänglighet till staden efter incheckning (jämför Madanipour *et al.* 2015:726).

I andra avseenden är det brist på handlande som cementerar det sociala utanförskapet. Detta är som tydligast när det gäller kvarteret vid Hős utca, där behovet av att erbjuda goda boendemiljöer för de boende är stort. Här är det inte medveten gentrifiering genom tillströmning av kapital och fyllande av ett 'hyresglapp' (*rent gap*) som tränger undan socio-ekonomiskt svaga på så sätt som Czirfusz *et al.* (2015) visat sker i distrikt VIII, utan det är snarare bristen på upprustning, områdets förfall och uppsägningen av kontrakt som är mekanismerna här. Sammantaget framträder en bild av ett Budapest där samhällsplaneringen har betydande utmaningar i att motverka rumslig segregering, och att koordinera insatser i offentliga rum med bostadsplanering, genom en övergripande översyn av kopplingarna mellan dessa och socio-rumsligt utanförskap.

Noter

1. Ändringen för detta tillägg gjordes 2013

Referenser

Intervjulist, 2016

1. Kommunrepresentant 1, djupintervju, 9 maj.
2. Samhällsplanerare 1 (hos kommunen), gruppintervju, 4 maj.
3. Samhällsplanerare 2 (hos kommunen), gruppintervju, 4 maj.
4. Samhällsplanerare 3 (hos kommunen), gruppintervju, 4 maj.
5. NGO representant 1 (Kontúr Közhasznú Egyesület), exkursion, 6 maj.
6. NGO representant 2 (Menhely Alapítvány), exkursion med hemlös, 6 maj; djupintervju, 10 maj; exkursion, 10 maj.
7. NGO representant 3 (Ungerska Malteserorden), djupintervju, 9 maj.
8. NGO representant 4 (Ungerska Malteserorden), djupintervju i samband med kommunrepresentant 1, 9 maj.
9. Socialsekreterare 1 (Ungerska Malteserorden), exkursion 5 maj.
10. Socialsekreterare 2 (Menhely Alapítvány), exkursion med hemlös, 6 maj.
11. Socialsekreterare 3 (Menhely Alapítvány), exkursion 10 maj.
12. Socialsekreterare 4 (Menhely Alapítvány), fältintervju, 10 maj.
13. Socialsekreterare 5 (Menhely Alapítvány), fältintervju, 10 maj.
14. Hemlös 1, exkursion med hemlös, 6 maj.
15. Hemlös 2, fältintervju, 9 maj.
16. Hemlös 3, fältintervju, 9 maj.
17. Hemlös 4, fältintervju, 10 maj.
18. Hemlös 5, fältintervju, 10 maj.
19. Hemlös 6, fältintervju, 10 maj.
20. Lokalinvärdare 1 (Hős utca), exkursion, 6 maj.
21. Forskare 1, exkursion, 3 maj; exkursion, 4 maj.
22. Forskare 2, exkursion, 5 maj.
23. Forskare 3, exkursion, 5 maj; exkursion, 6 maj.
24. Forskare 4, exkursion, 6 maj.

Litteratur

- AVM (2011) *Who are we?* http://avarosmindenkie.blog.hu/2011/12/04/who_are_we_3 (hämtat 24 maj 2016).
- Bence, Rita & Udvarhelyi, Éva Tessa (2013) The growing criminalization of homelessness in Hungary—A brief overview, *European Journal of Homelessness* 7 (2): 133–143.
- Berki, Márton (2014) Return to the road of capitalism: Recapitulating the post-socialist urban transition. *Hungarian Geographical Bulletin* 63 (3): 319–334.
- Burchardt, Tania; Le Grand, Julian & Piachaud, David (1999) Social exclusion in Britain 1991–1995, *Social Policy & Administration* 33 (3): 227–244.
- Clifford, Nick; French, Shaun & Valentine, Gill (2010) Getting started in geographical research: How this book can help, i Nick Clifford; Shaun French & Gill Valentine (red) *Key Methods in Geography*, SAGE, London.
- Czirfusz, Márton; Horváth, Vera; Jelinek, Csaba; Pósfai, Zsuzsanna & Szabó, Linda (2015) Gentrification and rescaling urban governance in Budapest-Józsefváros, *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 1 (4): 55–77.
- DeVerteuil, Geoffrey; May, Jon & von Mahs, Jürgen (2009) Complexity not collapse: Recasting the geographies of homelessness in a ‘punitive’ age, *Progress in Human Geography* 33 (5): 646–666.
- FEANTSA (2011) ETHOS – European Typology of Homelessness and Housing Exclusion, <http://www.feantsa.org/spip.php?article120&lang=en> (hämtat 21 maj 2016).
- Fehér, Boróka (2011) Understanding the homeless experience in Hungary through a narrative approach, *European Journal of Homelessness* 5 (1): 49–65.
- Fehér, Boróka & Balogi, Anna (2013) From the forest to housing: Challenges faced by former rough sleepers in the private rental market in Hungary, *European Journal of Homelessness* 7 (2): 63–83.

- Gagyí, Ágnes (2016) The constitution of «political» in squatting, *Baltic Worlds* 9 (1–2): 80–88.
- Garsten, Christina (2003) Etnografi, i Bengt Gustavsson (red) *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*, Studentlitteratur, Lund.
- Hegedüs, József; Horváth, Vera & Somogyi, Eszter (2014) The potential of social rental agencies within social housing provision in post-socialist countries: The case of Hungary, *European Journal of Homelessness* 8 (2): 41–67.
- Hirt, Sonia (2013) Whatever happened to the (post)socialist city? *Cities* 32 Supplement 1: S29–S38.
- Hrast, Maša Filipovič; Somogyi, Eszter & Teller, Nóra (2009) The role of NGOs in the governance of homelessness in Hungary and Slovenia, *European Journal of Homelessness* 3: 101–125.
- Kiss, Adrienn (2012) Homeless refugees in Hungary, *European Journal of Homelessness* 6 (2): 149–158.
- Kocsis, János (2004) The housing poor in Budapest, Hungary, i James Fearn (red) *Too poor to move, too poor to stay*, OSI, Budapest.
- Kocsis, János (2015) Patterns of urban development in Budapest after 1989, *Hungarian Studies* 29 (1–2): 3–20.
- Kovács, Zoltán & Tosics, Ivan (2014) Urban sprawl on the Danube, i Ludek Sýkora & Kiril Stanilov (red) *Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*, Wiley Blackwell, Chichester.
- Kovács, Katalin (2015) Advancing marginalisation of Roma and forms of segregation in East central Europe, *Local Economy* 30 (7): 783–799.
- Ladányi, János (2016) Changing forms of ethnicised poverty: Reflections on loïc Wacquant's article, *Urban Studies* 53 (6): 1104–1107.
- Madanipour, Ali (1998) Social exclusion and space, i Ali Madanipour; Göran Cars & Judith Allen (red) *Social exclusion in European cities*, Jessica Kingsley, London.
- Madanipour, Ali. (1999) Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B: Planning and Design* 26 (6): 879–891.
- Madanipour, Ali (2004) Marginal public spaces in European cities, *Journal of Urban Design* 9 (3): 267–286.
- Madanipour, Ali; Shucksmith, Mark & Talbot, Hilary (2015) Concepts of poverty and social exclusion in Europe, *Local Economy* 30 (7): 721–741.
- Madanipour, Ali & Weck, Sabine (2015) Social exclusion and poverty in Europe: Territorial patterns, *Local Economy* 30 (7): 715–720.
- Magdolna Neighbourhood Program (2005–2015), Magdolna Book, <http://ujrev8.epiteszforum.hu/wp-content/uploads/2013/08/Magdolna-Book.pdf> (hämtat 23 maj 2016).
- Maloutas, Thomas & Ramos Lobato, Isabel (2015) Education and social reproduction: Educational mechanisms and residential segregation in Athens and Dortmund, *Local Economy* 30 (7): 800–817.
- Menhely (utan datum). *3E in English*, <http://www.menhely.hu/index.php/3e/3e-in-english> (hämtat 24 maj 2016).
- Misetics, Bálint (2010) The significance of exclusionary discourse and measures: The example of Hungary, *European Journal of Homelessness* 4: 231–246.
- Murie, Alan & Musterd, Sako (2004) Social exclusion and opportunity structures in European cities and neighbourhoods, *Urban Studies* 41 (8): 1441–1459.
- Reardon, Mitchell & Dymén, Christian (2015) Towards the just city: Addressing poverty and social exclusion in the Stockholm region, *Local Economy* 30 (7): 838–856.
- Socialstyrelsen (2008) *Plan för fortlöpan- de uppföljning av hemlöshetens omfattning och karaktär En kunskaps- och informationsstrategi*, http://www.feantsa.org/spip.php?action=acceder_document&arg=207&c le=45da1da7e7640cf11f846057a72f9e8dc4b2a104&file=pdf%2Fse.pdf (hämtat 29 oktober 2016).

- The Fundamental Law of Hungary (2011) *The Fundamental Law of Hungary*, <http://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178> (hämtat 18 maj 2016).
- Tóth, C (2014) Curia Strikes Down Key Parts of Budapest Anti-Homeless Law. *The Budapest Beacon*, <http://budapestbeacon.com/public-policy/curia-strikes-parts-budapest-anti-homeless-law/14478> (hämtat 23 maj 2016).
- Török, Á. & Udvarhelyi, É., T (2006) Egy tiszta város piszkos lakói avagy 'Aluljáró-takarítási szertartások' budapesten [Dirty Inhabitants of a Clean City: Rituals of cleaning underground passages in Budapest] i A. Gergely A; R. Papp & C. Prónai (red) *Kultúrák Között – Hommage à Boglár Lajos*, Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- Udvarhelyi, Éva Tessa (2013) Justice on the streets. The production of critical knowledge through participatory action research, *Socio. Hu Faces of Knowledge* Special issue in English 2013 (1): 43–60.
- Udvarhelyi, Éva Tessa (2014) «If we don't push homeless people out, we will end up being pushed out by them»: The criminalization of homelessness as state strategy in Hungary, *Antipode* 46 (3): 816–834.
- Udvarhelyi, Éva Tessa (2015) “You people would keep on dwelling”: Twentieth-century state responses to homelessness in Hungary from above and below, *Journal of Urban History* 41 (4): 693–710.
- Weck, Sabine & Lobato, Isabel Ramos (2015) Social exclusion: Continuities and discontinuities in explaining local patterns, *Local Economy* 30 (7): 765–782.
- Ödman, Per-Johan (2003) Hermeneutik och forskningspraktik, i Bengt Gustavsson (red) *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*, Studentlitteratur, Lund.

*Masterstudenter i samhällsplanering, Kulturgeografiska institutionen,
Stockholms universitet*

Johannes Lidmo johanneslidmo@hotmail.com

Emil Törnsten emil.tornsten@gmail.com